

مطالعه سیره سیاسی امام خمینی(ره) در مستند تلویزیونی «شاخص»

دکتر محمد قلی میناوند^۱

محمد کهنسال چایجان^۲

چکیده

هدف اساسی این مقاله فهم و تبیین چگونگی بازنمایی «سیره سیاسی امام خمینی(ره)» در مستند تلویزیونی «شاخص» است. سؤال اصلی مقاله این است که در مستند تلویزیونی شاخص برای بازنمایی سیره سیاسی حضرت امام(ره) از چه نشانه‌هایی استفاده شده است؟ برای نیل به این مقصود، ابتدا مفهوم و نظریه بازنمایی به عنوان چارچوب نظری پژوهش مورد بررسی قرار گرفته و در ادامه به مفهوم شناسی سیره در صدر اسلام پرداخته شده است. سپس مفاهیم نظری مربوطه همچون «سیره» و «سیره سیاسی» و «نشانه» تعریف شده است. در روش شناسی تحقیق، از الگوی روایی رمزگان پنجگانه رولان بارت استفاده می‌شود. مقوله‌های مورد نیاز برای بررسی صحنه‌های انتخابی و پاسخ به سؤالات تحقیق از این الگو در استخراج شده و مورد استفاده قرار گرفته است.

نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که در مستند تلویزیونی شاخص سیره سیاسی امام خمینی(ره) در بعد داخلی شامل «تکیه کردن به رأی مردم، تأمین اتحاد و یکپارچگی ملت، مردمی بودن و غیراشرافی بودن حکمرانان، دلبسته بودن مسئولان به مصالح ملت، کار و تلاش همگانی برای پیشرفت کشور، لزوم اتکا به قانون و قانون‌گرایی» و در بعد سیاست خارجی شامل «ایستادگی در مقابل سیاست‌های مداخله‌گر و سلطه طلب، برادری با ملت‌های مسلمان، حفظ استقلال، ارتباط با همه کشورها بجز آنهایی که دشمنی می‌کنند، مبارزه با صهیونیسم و مبارزه برای آزادی فلسطین، کمک به مظلومین عالم و ایستادگی در برابر ظالمان» معرفی و تبیین شده است.

کلیدواژه‌ها: مستند تلویزیونی، «شاخص»، امام خمینی، نشانه شناسی، خط امام(ره).

^۱ - استادیار گروه ارتباطات دانشگاه صداوسیما جمهوری اسلامی ایران. Minavandm@gmail.com

^۲ - کارشناس ارشد ارتباطات و روزنامه نگاری. Mohammad_Kohansal_ict@yahoo.com

مقدمه و طرح مسئله

مستند یکی از انواع ژانرهای رسانه ای است که نه تنها در درک جهان به ما کمک می‌کند. اهمیت فیلم‌های مستند تلویزیونی به عنوان پدیده‌ای اجتماعی به نحوی با مسئله اجتماع در ارتباط است. رسانه‌ها بر گران‌ترین داشته بشر تأثیر می‌گذارند که در واقع همان اندیشه بشر است. مستند تلویزیونی بر این ادعا است که بیانگر و نمایشگر واقعیت است. فیلم‌های مستند همواره ریشه در زندگی واقعی دارند و مدعی ارائه نکته‌ای مهم در ارتباط با زندگی مردم هستند. (پاتریشیا افدرهایدر، ۱۳۸۹، صص ۱۱-۱۵)

یکی از مستندهایی که از صداوسیما جمهوری اسلامی ایران پخش شد و بسیار مورد توجه مخاطبان و افکار عمومی قرار گرفت مستند "شاخص" است. "شاخص" عنوان مستندی بود که در دهه فجر سال ۱۳۸۸ و طی ۱۱ قسمت از رسانه ملی پخش شد.

در مستند "شاخص"، با استناد به اسناد تصویری-صوتی و مکتوب، افکار و مواضع امام خمینی(ره) در یازده محور "امام و آمریکا"، "امام و آزادی"، "امام و بنی صدر"، "امام و استقلال"، "امام و فلسطین"، "امام و قانون"، "امام و جمهوری اسلامی"، "امام و مردم"، "امام و توطئه، نفاق"، "امام و وحدت" و "امام و ولایت فقیه" مورد بازخوانی قرار گرفت و برای عموم مردم بالاخص نسل جوانی که در سال‌های پس از انقلاب به دنیا آمده‌اند و رخدادهای انقلاب را ندیده‌اند نقش مهمی داشت. لذا می‌توان تولید و پخش آن را در راستای عمل به فرمایش رهبر فرزانه انقلاب دانست که در جمع مدیران سازمان صداوسیما فرمودند: "یکی از پیام‌های مظلوم و فراموش شده‌ای که بار دیگر باید به آن اهتمام ورزید و آن را به ذهن مردم منتقل کرد، عظمت و شکوه و اهمیت انقلاب اسلامی ماست. این انقلاب چیز کوچکی نبود و تمام هم نشده است. انقلاب یک ضرورت است و تمام نشده و وظیفه انقلابی بر دوش همه وجود دارد. شما باید این پیام را منتقل کنید" (سخنرانی مقام معظم رهبری در جمع مدیران صداوسیما، ۸۳/۹/۱۱، خبرگزاری دانشجو). همچنین ایشان فرمودند: "صداوسیما دانشگاهی باشد که در آن عالی‌ترین مفاهیم انقلاب به شکل هنرمندانه ارائه بشود و جاذبه داشته باشد؛ نه اینکه فقط چیزی را بگویند بدون اینکه فکر جاذبه و تأثیر آن باشند". بنابراین لزوم نشر آثار و ارزش‌های انقلاب اسلامی از تریبون صداوسیما از اهم وظایف سازمان می‌باشد همان‌طور که مسئولان محترم سازمان صداوسیما طی سال‌ها تلاش

بی‌وقفه در پی آن بوده‌اند. "وظیفه ما (صداوسیما) تقویت جمهوری اسلامی و ارکان رسمی آن است" (سخنرانی مهندس عزت‌الله ضرغامی در حاشیه جلسه هیئت دولت، ۱۳۹۰/۲/۱۸). هرچند تلاش‌های بسیاری برای بازنمایی عظمت، شکوه و اهمیت انقلاب اسلامی صورت گرفته و مجموعه‌ها و برنامه‌های متنوع و تأثیرگذاری در این راستا ساخته شده، اما نسبت زمان پخش و تولید چنین برنامه‌هایی در مقایسه با سایر برنامه‌های تولیدی سازمان از یک طرف و در مواردی اولویت‌دادن به سایر حوزه‌ها از طرف دیگر، ناآشنایی برخی مستندسازان در به‌کارگیری عناصر نشانه‌شناختی در آثارشان، عدم بهره‌گیری از تجارب خبرگان حوزه مستند و کمبود تعداد پژوهش‌هایی از این دست در کشور در مقایسه با سایر روش‌های تحقیق، به‌خصوص روش‌های کمی - که برای انجام چنین تحقیقی محدودیت‌هایی دارند - موجب شد تا از روش کیفی نشانه‌شناسی برای انجام این تحقیق استفاده کنیم، به‌خصوص این که سنت تأویل و تفسیر که ریشه در علوم دینی دارد، از خصائل فرهنگی ایران به حساب می‌آید.

بنابراین نشانه‌شناسی این اثر می‌تواند گامی در جهت شناخت و تحلیل نحوه بازنمایی سیره امام(ره) در این برنامه و همچنین کمک به بهبود برنامه‌های تولیدی از این دست باشد.

ضرورت و اهمیت

امروزه اهمیت، ارزش و کاربرد مستند تلویزیونی، به عنوان یک ژانر نمایشی موثر و پویا، در عرصه آموزش، ارائه دانش و ارتقای سطح آگاهی انسان نسبت به خود، جامعه، محیط زندگی، طبیعت، توسعه و ترویج فرهنگ و به‌طور کلی جهان‌شناسی، بر همگان روشن است. مستند در برخی موارد مقاصد غیرتجاری را دنبال می‌کند و هدفی جز سرگرمی آنی و سطحی تماشاگر دارد، به علت نیروی فرهنگ‌سازی‌اش، به عنوان "سینمای سالم" نیز شناخته شده است. همچنین به دلیل رهایی نسبی این نوع فیلم از بسیاری از ملاحظات اقتصادی، معضلات اجرایی تولید و پیچیدگی‌هایی که سینمای تجاری داستانی در عرصه تولید، توزیع و نمایش با آن مواجه است، سینمای مستند را "سینمای مستقل" نیز خوانده‌اند. بنابراین توجه به مستند و برنامه‌هایی از این دست بسیار حائز اهمیت است و ساخت مستندهایی که بتواند فضای فکری مخاطب را تحت تأثیر قرار دهد و آن را به سوی کمال سوق دهد مورد توجه

برنامه‌سازان قرار دارد. از طرف دیگر، توجه به پیشرفت‌های انقلاب همواره مورد توجه و تأکید مسئولان نظام قرار داشته و دارد. رسانه‌ها اغلب جایگاه بروز تحول در فرهنگ‌اند، چه به معنی هنر و اشکال نمادین، و چه در معنای مدها، خلق‌و‌خواها، شیوه‌های زندگی و هنجارها. (دنيس مك كوايل، ۱۳۸۵، ص ۲۲)

با گسترش و پیشرفت سریع ارتباطات و نقل و انتقال پیام، همواره این سؤال ذهن مسئولان رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی را به خود مشغول ساخته که چه راه و شیوه سریع‌تر و تأثیرگذارتری را جهت انتقال پیام به مخاطب می‌بایست برگزید. در این میان، فیلم مستند که به سرعت در حال تسلط بر افکار عمومی است، توانست به عنوان زبانی تأثیرگذار، جذاب و قدرتمند در انتقال فرهنگ و اندیشه، جایگاهی ارزشمند در دنیای ارتباطات پیدا کند. از طرفی با توجه به نیاز روز افزون جامعه به ارتقاء سطح معرفتی و اخلاقی خود، پرداختن به این موضوع یعنی احیاء و زنده نگه داشتن ارزش‌های انقلاب، سیره امام(ره) و انتقال این ارزش‌ها به نسل‌های بعد، بسیار اهمیت دارد. در این راستا با مطالعه در حوزه «مستند» می‌توان به این نتیجه دست یافت که مستند تلویزیونی در ارتقاء سطح دانایی و معرفتی جامعه ابزاری قدرتمند و تأثیرگذار است.

با توجه به مطالب فوق در این تحقیق در نظر داریم با نشانه‌شناسی یکی از مستندهای تولیدی صداوسیما در حوزه انقلاب یعنی مستند "شاخص"، دریابیم این مستند تلویزیونی برای بازنمایی سیره امام(ره) از چه نشانه‌هایی استفاده کرده است. باید در نظر داشت بالا رفتن کیفیت مستندهای تولیدی، علاوه بر فرهنگ‌سازی و توسعه اطلاع‌رسانی درباره موضوعات مورد بحث در جامعه، افزایش میزان تأثیر فیلم‌های مستند را نیز به همراه خواهد داشت.

مبانی نظری

مبانی نظری این تحقیق از دو بخش اصلی تشکیل شده است:

- ۱) سیره‌شناسی و بررسی سیره سیاسی امام خمینی از نگاه مقام معظم رهبری
- ۲) نظریه بازنمایی

تعریف مفاهیم

تعریف سیره

"سیره" از قرن اول و دوم هجری بین مسلمین رایج گردیده و ریشه‌ای عربی دارد، سیره در زبان عربی از ماده "سیر" است، سیر یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن. سیره یعنی نوع راه رفتن. سیره بر وزن فعله است و فعله در زبان عربی، دلالت بر نوع می‌کند. (مطهری، ۱۳۸۰، صص ۴۸ و ۴۹) در اصطلاح، سیره همان نوع، سبک و متد رهبری و هدایت جامعه و امت اسلامی است.

سیاسی

سیاسی منسوب و مربوط به سیاست است، کسی که به کارهای سیاسی پردازد و سیاست را پیشه خود سازد. (عمید، فرهنگ لغت، ۱۳۸۰) اما سیاست در لغت فارسی دارای معانی گوناگونی است:

۱) حکم راندن بر رعیت و اداره کردن امور مملکت.

۲) سیاست کردن و حکومت کردن.

۳) مجازات کردن و تنبیه نمودن.

۴) روش و شیوه، همچنان به معنی اداره نیز آمده است.

نشانه^۱

در یک تعریف ساده و سوسوری از نشانه می‌توان گفت نشانه امری مرکب از یک دال و یک مدلول می‌باشد. «سوسور زبان را نظامی از نشانه‌ها می‌داند» (کالر جاناتان-۱۳۷۹- ص- ۱۸). همچنین نشانه چیزی است که از جهتی یا بر حسب ظرفیت خود به جای چیز دیگر می‌نشیند.

نشانه‌شناسی

نشانه‌شناسی^۱ در اصل به معنی علم نشانه‌هاست. از نشانه‌شناسی به عنوان تلاشی منظم برای فهم این مسئله که نشانه‌ها چیستند و چگونه عمل می‌کنند استفاده می‌شود. نشانه‌شناسی نه تنها فقط به مفهوم نشانه منفرد که به نظام‌های نشانه‌شناختی و کارکرد اجتماعی آنها مربوط می‌شود و تا زمانی که نشانه در کل نظام نشانه‌شناختی نشاندار نشود نمی‌توان آن را بررسی کرد. چرا که به هنگام ارتباط در چارچوب نظام‌های دلالتی آن معنا استخراج یا منتقل می‌شود. به طور کلی نشانه‌شناسی بر آن است تا معانی پیچیده، پنهان و وابسته به فرهنگ متون را از طریق تحلیل رمزگان و قراردادهای موجود در متون دریابد. تحلیل نشانه‌شناسی، تحلیل قواعد استفاده از نشانه‌ها و نظام‌هایی است که به واسطه آنها نشانه‌ها معنای خاصی را متجلی می‌کنند.

سیره سیاسی امام خمینی (ره) در کلام مقام معظم رهبری

بر اساس بیانات مقام معظم رهبری در سخنرانی‌شان خصوصاً در سالروزهای رحلت امام خمینی از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۲، تعریف این پژوهش از سیره سیاسی حضرت امام در دو بخش کلی سیاست داخلی و سیاست خارجی بدین شرح مقوله بندی شده است:

- سیاست داخلی:

۱. تکیه کردن به رأی مردم
۲. تأمین اتحاد و یکپارچگی ملت
۳. مردمی بودن و غیراشرافی بودن حکمرانان
۴. دلبسته بودن مسئولان به مصالح ملت
۵. کار و تلاش همگانی برای پیشرفت کشور
۶. لزوم اتکا به قانون و قانون‌گرایی

• سیاست خارجی:

۱. ایستادگی در مقابل سیاست‌های مداخله‌گر و سلطه طلب

^۱ Semiotics

۲. برادری با ملت‌های مسلمان
۳. حفظ استقلال
۴. ارتباط با همه کشورها بجز آنهایی که دشمنی می‌کنند
۵. مبارزه با صهیونیسم و مبارزه برای آزادی فلسطین
۶. کمک به مظلومین عالم و ایستادگی در برابر ظالمان

در ادامه جهت جلوگیری از اطاله کلام بخش کوچکی از فرمایش‌های مقام معظم رهبری را که به مقوله سیره سیاسی امام(ره) پرداختند می‌آوریم:

مقام معظم رهبری طی سال‌ها همواره در بیاناتشان سعی در تبیین سیره امام خمینی داشته‌اند و خود امام و خط ایشان را بهترین شاخص برای انقلاب دانسته‌اند. "... نقشه‌ی راه در اختیار امام است و آن را به ما عرضه کرده است؛ اصول امام مشخص است.

در سیاست داخلی، اصول امام عبارت است از تکیه به رأی مردم؛ تأمین اتحاد و یکپارچگی ملت؛ مردمی بودن و غیراشرافی بودن حکمرانان و زمامداران؛ دلبسته بودن مسئولان به مصالح ملت؛ کار و تلاش همگانی برای پیشرفت کشور.

در سیاست خارجی، اصول امام عبارت است از ایستادگی در مقابل سیاست‌های مداخله‌گر و سلطه‌طلب؛ برادری با ملت‌های مسلمان؛ ارتباط برابر با همه کشورها، بجز کشورهایی که تیغ را بر روی ملت ایران کشیده‌اند و دشمنی می‌کنند؛ مبارزه با صهیونیسم؛ مبارزه برای آزادی کشور فلسطین؛ کمک به مظلومین عالم و ایستادگی در برابر ظالمان. وصیت‌نامه امام جلوی چشم ما است. نوشته‌های امام، فرمایشات امام، در کتاب‌هایی که متن کلمات آن بزرگوار را درج کرده‌اند، موجود است.

در عرصه فرهنگ، اصول امام عبارت است از نفی فرهنگ اباحه‌گری غربی؛ نفی جمود و تحجر و نفی ریاکاری در تمسک به دین؛ دفاع قاطع از اخلاق و احکام اسلام؛ مبارزه با ترویج فحشا و فساد در جامعه.

در اقتصاد، اصول امام تکیه به اقتصاد ملی است؛ تکیه به خودکفایی است؛ عدالت اقتصادی در تولید و توزیع است؛ دفاع از طبقات محروم است؛ مقابله با فرهنگ سرمایه‌داری و احترام به مالکیت است - این‌ها در کنار هم - امام فرهنگ ظالمانه سرمایه‌داری را رد

می‌کند، اما احترام به مالکیت، احترام به سرمایه، احترام به کار را مورد تأکید قرار می‌دهد؛ همچنین هضم نشدن در اقتصاد جهانی؛ استقلال در اقتصاد ملی؛ این‌ها اصول امام در زمینه اقتصاد است؛ این‌ها چیزهایی است که در فرمایشات امام واضح است...

نظریه بازنمایی

«بازنمایی» تولید معنا از طریق چارچوب‌های مفهومی و گفتمانی است. به این معنی که «معنا» از طریق نشانه‌ها، و به‌ویژه زبان تولید می‌شود. زبان سازنده معنا برای اشیای مادی و رویه‌های اجتماعی است و صرفاً واسطه‌ای خنثی و بی‌طرف برای صورت‌بندی معانی و معرفت درباره جهان نیست» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۱۵).

با توجه به اینکه ما نحوه بازنمایی سیره سیاسی امام (ره) را در یک متن رسانه‌ای بررسی می‌کنیم، لذا بجاست که مراد از مفهوم بازنمایی در چارچوب مطالعات رسانه‌ای روشن‌تر شود. فرهنگ لغات مطالعات رسانه‌ای و ارتباطی، بازنمایی را این‌گونه تعریف می‌کند: «کارکرد اساسی و بنیادین رسانه‌ها عبارت است از بازنمایی واقعیت‌های جهان خارج برای مخاطبان و اغلب دانش و شناخت ما از جهان توسط رسانه‌ها ایجاد می‌شود و درک ما از واقعیت، به واسطه و با میانجی‌گری روزنامه‌ها، تلویزیون، تبلیغات و فیلم‌های سینمایی و... شکل می‌گیرد. رسانه‌ها جهان را برای ما تصویر می‌کنند. رسانه‌ها این هدف را با انتخاب و تفسیر خود در کسوت دروازه‌بانی و به وسیله عواملی انجام می‌دهند که از ایدئولوژی اشباع هستند. بنابراین مطالعه بازنمایی رسانه‌ای در مطالعات رسانه‌ای، ارتباطی و فرهنگی بسیار مهم و محوری است. از آنجایی که نمی‌توان جهان را با تمام پیچیدگی‌های بی‌شمار آن به تصویر کشید، ارزش‌های خبری، فشارهای پروپاگاندا، تهییج، تقابل (که ما را از دیگران جدا می‌سازد) یا تحمیل معنا در قالب مجموعه‌ای از پیچیدگی‌های [فنی و محتوایی] ارایه می‌دهند. بر این اساس بازنمایی عنصری محوری در ارایه تعریف [از واقعیت] است» (Watson and Hill, 2006, P248).

طبق این تعریف بازنمایی ابزاری برای نمایش واقعیت است و این هدف با میانجی‌گری (گری) رسانه‌ها صورت می‌گیرد. در این تعریف به عوامل دخیل در تغییر و حتی تحریف واقعیت در کسوت دخالت‌های اعمال شده از طریق دروازه‌بانی‌های خبری اشاره شده است. این تعریف

به درستی محیط رسانه‌ای را محیطی ایدئولوژیک می‌داند که در چارچوب‌های مشخص ایدئولوژیک فعالیت می‌کنند.

امروزه مفهوم بازنمایی به شدت وام‌دار آثار/استوارت هال است و آثار وی به ایده‌ای بنیادین در مطالعات فرهنگی و رسانه‌ای مبدل شده است. در ادامه مقدمه کوتاهی در مورد استوارت هال و بازنمایی از نگاه وی آورده می‌شود.

هال^۱ و نظریه بازنمایی

استوارت هال یکی از شاخص‌ترین چهره‌های مطالعات فرهنگی است که با ارجاع به نظریه «هژمونی» آنتونیو گرامشی^۲ در پی احیاء نگاه انتقادی گرامشی به فرهنگ است. نوشته‌ها و آثار هال درباره بازنمایی و اهمیت این مفهوم در فرهنگ رسانه محور امروزی، این مفهوم را به یکی از بنیادی‌ترین مسائل حوزه مطالعات فرهنگی تبدیل کرده است. او در ابتدا این ایده را مطرح می‌کند که «بازنمایی، معنا و زبان را به فرهنگ ربط می‌دهد» (Hall, 1997, p15).

هال معتقد است «واقعیت به نحو معنادار وجود ندارد و بازنمایی یکی از شیوه‌های کلیدی تولید معناست. معنا صریح یا شفاف نیست و از طریق بازنمایی در گذر زمان، یکدست باقی نمی‌ماند. معنای ثابت یا لغزنده است و همیشه قرار ملاقاتش با حقیقت مطلق را به تأخیر می‌اندازد، همیشه برای هم‌طنین شدن با موقعیت‌های جدید مورد مذاکره قرار می‌گیرد و تغییر می‌یابد، اغلب مورد مجادله بوده و هرازگاهی به شدت بر سر آن جنگ شده است... معانی به شدت در رابطه با قدرت ثبت و حکم می‌شوند» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۱۶).

«هال با استفاده از دیدگاه نشانه‌شناسی منتج از آرای سوسور و نگاه گفتمانی برگرفته از دیدگاه میشل فوکو نشان می‌دهد که بازنمایی دارای ویژگی‌های ساختارگرایانه است» (اسدی، ۱۳۹۱، ص ۱۸). «ساختارگرایی^۳ به عنوان نگرشی زبان‌شناسانه، قائل به وجود ساختارها و الگوهای پنهان و ناآگاه در پس پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی است که رابطه اندام‌وار با یکدیگر دارند. ساختارگرایی ضمن نقد سوژه اندیشنده و آگاه، ذهنیت و آگاهی

^۱ Hall, Stuart

^۲ Gramsci, Antonio

^۳ Structuralism

انسان را تابع ساختارهای نهفته و بیرونی از جمله ساختار زبان می‌داند که وجوه مختلف زندگی، بازتولید آن به شمار می‌رود» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۹۵). «هدف ساختارگرایی کشف ساختارهای عمیقی است که به جهان بشری نظم و انسجام می‌بخشند» (سیدمن، ۱۳۸۶، ص ۲۱۵).

«ساختارگرایی قائل به وجود هسته سخت و پنهان در پس پدیده‌های ظاهری از جمله پدیده‌های فرهنگی و ارتباطی است و نشانه‌شناسی سعی دارد با شناخت و تحلیل علائم و نشانه‌های ظاهری، به فهم آن هسته سخت به عنوان "زرف ساخت" پی ببرد» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۹۵).

بازنمایی از نظر هال فرایندی است که «ساده و سر راست» نیست. وی زمانی که از فرآیند بازنمایی یا نظام‌های بازنمایی صحبت می‌کند این فرایند را شامل دو مرحله می‌داند: اولین مرحله که «بازنمایی ذهنی» نامیده می‌شود؛ نظامی است که به وسیله آن همه نوع اشیاء، افراد و رویدادها با یکسری از مفاهیم ذهنی ارتباط پیدا می‌کنند. در این مرحله «معنی وابسته به نظام مفاهیم و تصاویری است که در افکار ما شکل گرفته‌اند و می‌توانند نشانه یا بازنمایی جهان باشند» (کوبلی، ۱۳۸۸، ص ۳۵۲). در واقع به گفته هال «این نظام، معنا بخشیدن به جهان را ممکن می‌سازد» (Hall, 1997, p19).

دومین مرحله «بازنمایی زبانی» است. از نظر هال نقشه مفهومی مشترک در ذهن ما باید به یک زبان مشترک ترجمه شود تا آنگاه بتوانیم مفاهیم و ایده‌های خود را به زبان نوشتاری، صداهای گفتاری و تصاویر دیداری ربط دهیم. اصطلاح عمومی که برای واژگان، صداها و تصاویری که حامل معنی هستند، به کار می‌بریم نشانه است. نشانه‌ها، مفاهیم ذهنی و روابط مفهومی را بازنمایی می‌کنند. نشانه‌ها در زبان‌ها سازمان می‌یابند. وجود زبان‌های مشترک به ما امکان ترجمه مفاهیم و افکار به واژگان، صدا و تصاویر را می‌دهد که به این ترتیب با استفاده از این ترجمه‌ها که به عنوان زبان عمل می‌کنند، می‌توانیم معانی را بیان کنیم و افکارمان را به دیگران منتقل نماییم. در این جا باید به این موضوع توجه کرد که اصطلاح "زبان" در این جا به صورت گسترده مدنظر قرار گرفته است. نظام گفتاری و نوشتاری یک زبان خاص، هر دو به طور آشکاری زبان هستند اما تصاویر دیداری نیز، زمانی که برای بیان معانی به کار می‌روند زبان محسوب می‌شوند (کوبلی، ۱۳۸۸، ص ۳۵۵).

در سیاست بازنمایی، بازنمایی‌ها اعمالی شمرده می‌شوند که قدرت و دیگر کالاها را به طور نامساوی تقسیم می‌کنند. کلیشه‌سازی و طبیعی‌سازی دو استراتژی مهم در بازنمایی قلمداد می‌شوند.

دو استراتژی مهم بازنمایی

کلیشه‌سازی^۱

کلیشه عبارت است از «تقلیل افراد به مجموعه‌ای از خصیصه‌های اغراق شده منفی. کلیشه‌سازی تفاوت را تقلیل و ذاتی و طبیعی جلوه می‌دهد و ثابت می‌کند» (بارکر، ۱۳۹۱، ص ۵۵۰). در نتیجه «کلیشه‌ای کردن شخصیت‌ها عبارت است از تقلیل دادن، ذاتی کردن، آشنا کردن و تثبیت "تفاوت" و از طریق کارکرد قدرت مرزهای میان "بهنجار" و "نکبت‌بار"، "ما" و "آن‌ها" را مشخص کردن» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۱۹).

طبیعی‌سازی^۲

طبیعی‌سازی به فرآیندی اطلاق می‌شود که از طریق آن ساخت‌های اجتماعی، فرهنگی و تاریخی به صورتی عرضه می‌شوند که گویی اموری آشکارا طبیعی هستند. طبیعی‌سازی دارای کارکرد ایدئولوژیک است. طبیعی‌سازی وظیفه تقویت ایدئولوژی مسلط را بر عهده می‌گیرد. گفتمان‌های طبیعی‌ساز چنان عمل می‌کنند که نابرابری‌های طبقاتی، نژادی و جنسیتی به صورت عادی بازنمایی می‌شوند. «تصویر زن به شکل موجود درجه دوم و ابژه نگاه خیره مرد نشان داده می‌شود. میل جنسی مردان و زنان سیاه‌پوست به شکل اغراق‌آمیزی نیرومند و در نتیجه خطرناک نشان داده می‌شود که می‌بایست مهار شود» (هیوارد، ۱۳۸۱، صص ۲۰۵ و ۲۰۴).

مفهوم طبیعی‌سازی در آثار رولان بارت ذیل عنوان اسطوره‌سازی به گویاترین شکل ممکن مطرح شده است. بارت اسطوره را نوعی گفتار می‌داند که صرفاً محدود به گفتار شفاهی نیست. «این گفتار مشتمل بر شیوه‌هایی از نوشتار و بازنمایی‌ها؛ نه فقط گفتمان نوشتاری بلکه هم‌چنین

۱- Stereotype

۲ Build natural

عکاسی و سینما و گزارش و ورزش و نمایش‌ها و تبلیغات نیز شامل آن می‌شود و تمامی این‌ها می‌تواند در خدمت پشتیبانی از گفتار اسطوره قرار گیرد» (اباذری، ۱۳۸۰، ص ۸۶).

نشانه از دیدگاه رولان بارت

بارت نشانه را عبارت از شکلی از دلالت و معنای صریح که بر استلزامات فرهنگی نیز دلالت دارد، می‌داند. وی از آنها با نام "معانی ضمنی" یاد می‌کند. به نظر رولان بارت نشانه خود می‌تواند به دلالت‌کننده تازه‌ای برای نشانه تبدیل شود. او این دلالت را نشانه مرتبه دوم می‌نامد. چنین نشانه‌ای به ارزش فرهنگی یا ایدئولوژی تازه‌ای دلالت دارد. مثلاً پوشاک در وهله اول کاربردی حفاظتی دارد اما در مرتبه دوم همین لباس خود بر پایگاه و موقعیت فرد در جامعه دلالت می‌کند. رولان بارت توانایی و قابلیت نشانه در مراتب دوم و سوم و چهارم را نیز مطرح می‌کند که همان چیزی است که اکو از آن با نام نشانه‌پردازی نام‌محدود یاد می‌کند. بارت در کتاب بعدی خود یعنی اسطوره‌شناسی بحث دلالت را بیشتر موشکافی می‌کند و مراتب وسیع مدلول‌های ضمنی در اسطوره‌ها را یادآور می‌شود.

وی معتقد است که اسطوره‌ها با تداعی معناهای گسترده در ذهن مخاطب به نوعی سامان‌دهی اجتماعی دست می‌زنند که با ایجاد نظام‌های نمادین و واجد مراتب اجتماعی ایدئولوژی حاکم را در صورت هنجارهای فرهنگی تقویت می‌کنند. بارت به تصویری بر روی جلد مجله پاری ماچ^۱ اشاره می‌کند که سربازی آفریقایی در مقابل پرچم فرانسه ادای احترام می‌کند. این تصویر معنای صریح احترام و وفاداری سرباز به پرچم را نشان می‌دهد اما در مراتب بعدی به معانی ضمنی دیگری چون انضباط نظامی و وطن پرستی نیز دلالت دارد. اما مراتب سوم و چهارم دلالت ضمنی که بارت بیشتر آنها را اسطوره می‌پندارد، به مفاهیمی چون تبعیت و اطاعت از امپریالیسم و استعمار مردم آفریقا دلالت دارد. بر اساس این نظریه گرامشی^۲ نظریه هژمونی خود را ارائه می‌دهد که در مورد ایدئولوژی حاکم به کار می‌رود. این نظریه بیشتر به بیان ایدئولوژی، شیوه‌های دلالت ضمنی،

^۱ Pario match

^۲ Gramsci, Antonio

ساز و کارهایی می‌پردازد که به کمک آنها ایدئولوژی استمرار می‌یابد یعنی متابعت بی‌چون و چرا و علل موفقیت تسخیر و شکل‌دهی آگاهی‌ها. پولانزانس و آلتوسر هم به کمک ابزارهای تحلیل نشانه‌شناختی که روش‌هایی را برای کشف و استخراج معنای پنهان و ساختارهای پیام فراهم می‌آورد به "راه‌های بازتولید مشروعیت بخشی دستگاه‌های ایدئولوژیک دولت (اصطلاح آلتوسر) پرداختند و بر غنای این نظریه افزودند." (مک کوایل، ۱۳۸۲، ص ۱۰۳)

دلالت ضمنی^۱ و دلالت صریح^۲

بارت معتقد است که به کمک رمزگان به سطحی بالاتر از معنای تحت‌اللفظی می‌توان رسید که همانا معانی ضمنی هستند.

در معنای تحت‌اللفظی یا معنای صریح ما با مدلولی رو به رو هستیم که به صورت عینی و ملموس در عالم خارج وجود دارد. اما معنای ضمنی به تداعی فرهنگی، اجتماعی، تاریخی، ایدئولوژیکی و... نشانه اشاره دارد که عواملی چون طبقه، سن، جنسیت و پایگاه فرهنگی مخاطب در شکل‌گیری آن دخیل می‌باشند. دلالت‌های ضمنی بیانگر ارزش‌های ذهنی هستند که به واسطه صورت و کارکرد نشانه به آن منسوب می‌شوند.

معنای صریح و معنای ضمنی، مفاهیمی هستند که با رابطه دال و مدلول سر و کار دارند. بافت‌های تاریخی و فرهنگی در ایجاد مدلول‌های ضمنی یا صریح اهمیت بسیاری دارند. چنان‌که فرزان سجودی در نشانه‌شناسی لایه‌ای خود معنا را در هر حالت وابسته به بافت دانسته و لایه‌های هم‌نشین را در یک کنش ارتباطی تعیین‌کننده معنی معرفی می‌کند.

آنچه که باعث دلالت یا به عبارتی معناهای ضمنی می‌شود، رمزگان‌هایند. بدین ترتیب رمزگان یا نشانه‌ها (دال و مدلول) سازنده دال جدیدی می‌شوند که به گستره دلالت‌های ضمنی تعلق دارند. طرفین ارتباط به کمک رمزهای اجتماعی تبادل معنا می‌کنند و در چارچوب رمزگان فرهنگی معانی ضمنی آفریده می‌شود.

---

^۱ Denotation

^۲ Connotation

مراتب دلالت

مناسبات میان دلالت اول و دلالت‌های بعدی مراتبی از معنا را ایجاد می‌کند. بارت مفهوم مراتب دلالت را از یلمزلف به عاریت می‌گیرد. به نظر بارت مرتبه اول دلالت، دلالت صریح است. (دال و مدلول)

مرتبه دوم، دلالت ضمنی می‌باشد که نشانه صریح (دال دلالت ضمنی) بنا به موقعیت‌های فرازبانی و پیرازبانی سازنده مدلولی تازه خواهد شد. مثلاً واژه «یار» به عنوان دال با مدلولی که در ذهن می‌آفریند سازنده مدلول تازه معشوق نیز خواهد بود.

بدین ترتیب معنای ضمنی به معنای صریح می‌پیوندد و زنجیره‌ای از دلالت‌های ضمنی را به وجود می‌آورد. بدین ترتیب نشانه بر چیزی دلالت می‌کند که همان چیز خود مملو از معانی دیگری است.

مرتبه سوم، اسطوره‌ای یا ایدئولوژیک است که بازتاب مفاهیم متغیر فرهنگی و زیربنای جهان‌بینی‌های خاصی چون مردانگی، زنانگی، آزادی و... است.

اسطوره

آنچه که در ابتدا از واژه اسطوره در ذهن متبادر می‌شود افسانه‌ها و داستان‌های خدایان و قهرمان‌های اساطیری هر سرزمین است. اما بارت تعریفی جدید از اسطوره ارائه می‌دهد: "ایدئولوژی‌های مسلط هر دوران."

شیرین دخت دقیقیان (۱۳۹۱) به نقل از بارت در مقاله *اسطوره/امروز* خود ایدئولوژی را مرکب از دلالت‌های ضمنی و صریح معرفی می‌کند. او اسطوره را نوعی نظام ارتباطی یعنی پیام می‌بیند که به نوعی در حکم دلالت است.

از دیدگاه بارت اسطوره‌ها دارای کارکرد طبیعی‌سازی نیز هستند و نقش طبیعی جلوه کردن پدیده‌های فرهنگی را بر عهده دارند. یعنی کاری می‌کنند که ارزش‌ها و باورهای فرهنگی و تاریخی طبیعی، هنجار، بدیهی، فاقد زمان و مبتنی بر عقل سلیم به نظر برسد. اسطوره‌ها عموماً به عنوان تأمین‌کننده منافع ایدئولوژیک یک طبقه بورژوا محسوب می‌شوند.

رمزگان

سوسور اولین نفری بود که واژه کد یا رمز را به کار برد: "نظام زبان نوعی رمزگان یا نظامی از نشانه‌هاست که برای ارتباط متقابل به کار می‌رود و همین رمزگان است که خلق پیام‌های گفتار را امکان‌پذیر می‌کند." (Saussure-1983-p.132) پس از او یاکوبسن رمزگان را رمز عبارت است از مجموعه نشانه‌هایی که میان ارسال‌کننده و دریافت‌کننده آن پیوند برقرار می‌کند تعریف می‌کند.

بر اساس برداشت از نظریه‌های یاکوبسن می‌توان به این نتیجه رسید که خوانش متن بر اساس رمزگان یا قراردادهایی است که نشانه در چارچوب این رمزها واجد معنا می‌شوند. حتی خوانش نشانه‌هایی چون عکس و فیلم را نیز بر اساس رمزگان می‌داند. اکو در نظریه رمزگان خود با تأکید بر دلالت، ارتباط را نوعی انتقال پیام می‌داند. وی اعتقاد دارد اگر مخاطبان پیام را درک می‌کنند به معنی این است که در پی پیام نوعی رمزگان وجود دارد. ولی اگر به درک یک پیام موفق نشویم به معنی فقدان رمزگان نیست بلکه به این معناست که ما از آن رمزگان ناآگاهیم و باید آن را فرا بگیریم.

هویت اجتماعی ما نیز متأثر از برخی رمزگان اجتماعی است؛ شیوه راه رفتن، پوشش، عادت تغذیه، دارایی، محیط خانوادگی، شغل، نحوه به کارگیری زبان (واژه‌های مختص طبقات بالا یا پایین) و... که گزینش هر یک از رمزهای آنها طبقه اجتماعی، خواست‌ها و گرایش‌های درونی ما را مشخص‌تر خواهد کرد.

از دیگر رمزهای غیرکلامی جذابی که از فرهنگی به فرهنگ دیگر نیز متفاوت است نگاه کردن می‌باشد. رمزهای نگاه کردن و حتی طول مدت نگاه چه بسا نشانه صداقت یا عدم صمیمیت می‌تواند باشد و گاه برعکس کدهایی مبتنی بر بی‌ادبی و گستاخی خواهد بود. به این رمزگان رمزهای لمس، فاصله، عکس و فیلم نیز افزوده می‌شود. رمزهای تلویزیونی و سینمایی متضمن ژانر، حرکت دوربین، زاویه و لنز است. افزون بر این نور و صدا و رنگ و روایت همگی در ایجاد رمزهای مختلف نقش حائز اهمیت دارند. از آنچه آمد به این نتیجه می‌رسیم که در هر متنی رمزگان مختلفی وجود دارد و "ما به کمک این رمزگان و

قراردادها که در یک فرهنگ خاص مسلط تراند با جهان خارج ارتباط برقرار می کنیم". (گیرو، ۱۳۸۰، ص ۷۸)

روش تحقیق

روش مورد استفاده ما در این تحقیق روش نشانه‌شناسی است. گیل و آدامز روش نشانه‌شناسی را به این صورت تعریف می کنند: «نشانه‌شناسی مطالعه شیوه‌های تولید معنا در نظام‌های نشانه‌ای است که افراد برای مقاصد ارتباطی‌شان به کار می گیرند» (گیل، آدامز، ۱۳۸۴، ص ۲۵۲).

روش نشانه‌شناسی دارای الگوهای پژوهشی مختلفی همچون الگوی بارت، الگوی فیسک و الگوی کیت سلبی و ران کاودری است، ما در این تحقیق از الگوی بارت بهره می‌بریم.

الگوی روایی و نشانه‌شناسی رولان بارت

یکی از مشغولیات عمده بارت این مسئله است که معنی چگونه وارد تصویر می شود؟ و همین کلید ورود به عالم نشانه‌شناسی است. «بارت در پی کشف معانی نبود و می خواست قاعده‌های معنایی را کشف کند، یعنی امکاناتی که زبان برای معنا به وجود می آورد و موضوع نقد ادبی نیز کشف زبان است، نکته اصلی نه پیام، بلکه رمزگان است» (احمدی، ۱۳۷۰، ص ۲۱۶).

در این تحقیق با بهره‌بردن از الگوی روایی بارتی متن را تحلیل خواهیم کرد.

الگوی روایی بارت

تحلیل رمزگان بارت عبارت است از تقطیع داستان (یا به قول خود بارت فروپاشاندن آن؛ گویی زلزله‌ای خفیف آمده باشد) و سپس تحلیل «دال‌های متنی» به دست آمده بر اساس پنج رمزگان که عبارتند از: رمزگان هرمنوتیکی، رمزگان واحدهای کمینه معنایی یا دال‌ها، رمزگان نمادین، رمزگان کنشی، رمزگان فرهنگی.

رمزگان هرمنوتیکی

سجودی رمزگان هرمنوتیکی را عبارت از همه واحدهایی می‌داند که نقششان عبارت است از طرح سوال، پاسخ به آن سوال، و طیف متنوعی از رویدادهای تصادفی که ممکن است یا سوالی را صورت‌بندی کنند و یا پاسخ به آن را به تأخیر بیندازند؛ یا حتی معمایی را طرح کنند و ما را به سوی راه حل آن رهنمون کنند. این به واقع همان رمزگان داستان‌گویی است که روایت به واسطه آن سوالاتی را پیش می‌کشد، و تعلیق و رمزوارگی می‌آفریند، و سرانجام در مسیر خود گره‌گشایی می‌کند این رمزگان معمولاً با نظام نحوی، واژگان و غیره سروکار دارد و می‌توان آن را بر اساس «شکل» کلی‌اش تشخیص داد: یک روند رمز‌آلود به همراه وعده ضمنی رمز‌گشایی: آفرینش حالت تعلیق و به دنبال آن گره‌گشایی (سجودی، ۱۳۸۷ص ۱۵۴).

رمزگان واحدهای کمینه معنایی یا دال‌ها

سجودی در این باره معتقد است مقصود از رمزگان واحد کمینه معنایی (Sememes) یا دال‌ها، رمزگان معناهای ضمنی است که از اشارت معنایی یا «بازی‌های معنا» بهره می‌گیرد و توسط دال‌های بخصوصی تولید می‌شود؛ برای مثال در یکی از واحدهای خوانش داستان سارازین می‌خوانیم: "ساعت الیزه بوربون تازه به صدا درآمده بود و فرا رسیدن نیمه شب را اعلام کرده بود" که به طور ضمنی نشان دهنده ثروت بادآورده و ناسالم است. بارت خود در این زمینه نوشته است: "محلّه نو کیسه‌ها از طریق رابطه‌ای مجازی (مجاز جزء به کل) معرف پاریس دوران بازگشت بوربون‌ها به تخت است، دوره اسرارآمیز ثروت‌های بادآورده و مشکوک؛ کانون احتکار و سفته‌بازی. این رمزگان کم و بیش شبیه مضمون آشنای نقد انگلیسی ° آمریکایی، یعنی «درون مایه» یا «ساختار مضمونی» است (سجودی، ۱۳۸۷، ص ۱۵۵).

رمزگان نمادین

رمزگان نمادین رمزگان «گروه‌بندی‌ها» یا ترکیب‌بندی‌های قابل تشخیص است که به طور منظم در شکل‌های متفاوت و به شیوه‌های مختلف در متن تکرار می‌شوند و سرانجام ترکیب‌بندی غالب را می‌سازند. مثلاً در واحد خوانش "عمیقاً در یکی از رویاهای روزانه‌ام

فرو رفته بودم" در تقابل با ماهیت متضاد "روز/رویا" نخستین مورد از آنچه به الگوی گسترده‌ای از تقابل‌ها و تضادها می‌انجامد و پیوسته در داستان باز تولید می‌شود نشان داده شده است، تقابل‌هایی که با ورود برداشت جنسی از تضادها (مذکر/ مؤنث) به درون معنای کلی متن به اوج خود می‌رسد از دید اندیشمندان انگلیسی^۵ آمریکایی رمزگان دال‌ها و رمزگان نمادین را به دشواری می‌توان از هم متمایز کرد (همان، صص ۱۵۶-۱۵۵).

رمزگان کنشی

مقصود از رمزگان کنشی، رمزگان ناظر بر «کنش‌ها» است این نوع رمزگان در «توانایی عقلانی تعیین نتیجه عمل» ریشه دارد. مثلاً واحد خوانش "عمیقاً در یکی از رویاهای روزانه‌ام فرو رفته بودم" نشان دهنده حالت جذب و فریفتگی است و خود به طور ضمنی حکایت از وقوع رویدادی برای ختم این حالت دارد. به عبارت دیگر این رمزگان با زنجیره رویدادها سرو کار دارد که در جریان خواندن و با گرد آمدن اطلاعاتی که روایت به ما می‌دهد ثبت می‌شوند و نامی به خود می‌گیرند، مثلاً می‌گوییم سکانس "قتل" یا سکانس "ولگردی". (همان، ص ۱۵۶)

رمزگان فرهنگی یا ارجاعی

این رمزگان به شکل صدایی "اخلاقی"، جمععی، بی نام و مقتدر تجلی می‌یابد که از جانب و درباره آنچه دانش "پذیرفته شده" یا خرد نامیده شده است، سخن می‌گوید. رمزگان فرهنگی مجرای ارجاع متن است به بیرون از متن، به دانش عمومی (هنر، پزشکی، سیاست، ادبیات و...). رمزگان فرهنگی قلمرو اسطوره‌شناسی و ایدئولوژی است. درهم بافته شدن این مرجع‌ها حس واقعیت را در متن به وجود می‌آورد زیرا خود این افکار باورهای طبیعی و موجه فرهنگی‌اند؛ این‌ها را همگان به طور طبیعی می‌دانند.

«به نظر بارت این پنج رمزگان قابلیت فهم متن را سامان می‌دهند. دو رمزگان یعنی رمزگان کنشی و رمزگان هرمنوتیکی عامل حرکت متن به جلو هستند و متن را از نقطه‌ای به نقطه دیگر و به سوی آن غایت اجتناب‌ناپذیر پیش می‌برند و سه دستگاه رمزگان دیگر، یعنی رمزگان دال‌ها، رمزگان فرهنگی و رمزگان نمادین اطلاعات اساسی را فراهم می‌کنند و

معانی ضمنی لازم را برای تکمیل قابلیت فهم متن را به دست می‌دهند» (سجودی، ۱۳۸۷، صص ۱۵۹-۱۵۶).

«اغلب رمزگان واحدهای کمینه معنایی یا دال‌ها و رمزگان نمادین به آسانی قابل تفکیک از همدیگر نیست» (سروی زرگر، ۱۳۸۷، ص ۹۰). رمزگان‌های هرمنوتیکی و کنشی عامل حرکت متن به سمت جلو و ایجاد توالی در متن‌اند و رمزگان‌های واحدهای کمینه معنایی و رمزگان نمادین و رمزگان فرهنگی یا ارجاعی اطلاعات پایه‌ای (اساسی) را برای متن فراهم می‌کنند.

جامعه مورد بررسی

جامعه مورد بررسی در این تحقیق تمام صحنه‌های مستند ۱۱ قسمتی "شاخص" خواهد بود.

روش نمونه‌گیری و محاسبه حجم نمونه

در این تحقیق با توجه به کیفی بودن آن، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده می‌شود. در نمونه‌گیری هدفمند، قصد محقق انتخاب مواردی است که با توجه به هدف تحقیق، اطلاعات زیادی داشته باشند. در نتیجه از نمونه‌های معرف استفاده می‌شود بدین ترتیب که ابتدا کل صحنه‌های مستند شاخص را مورد بررسی قرار دادیم و پس از چندین بار مشاهده مستند، به تعداد ۲۲ صحنه رسیدیم و به تحلیل این ۲۲ صحنه پرداخته‌ایم.

واحد تحلیل

واحد تحلیل در این تحقیق صحنه است. یعنی صحنه‌هایی که بازنمایی از سیره سیاسی امام خمینی (ره) ارائه داده‌اند را مورد بررسی قرار می‌دهیم. صحنه عبارت است از «کوچک‌ترین واحد کامل فیلم یا گروهی از نماها که در یک مکان ماقوع و در یک چهار چوب زمانی رخ می‌دهد» (مرینگ، ۱۳۸۱، ص ۱۰۹).

روایی و پایایی

در این پژوهش تعیین مقوله‌ها مبتنی بر متن مورد مطالعه بوده و در تعریف آنها از منابع متعدد استفاده شده است. بنابر ماهیت کیفی و تفسیری روش‌های کیفی و به‌ویژه نشانه‌شناسی، اعتبار این تحقیق از طریق اعتباری صورتی یعنی توافق صاحب نظران درباره اعتبار نتایج ما است. برای انجام این امر، قبل از تحلیل همه صحنه‌ها، ابتدا چند صحنه بر اساس روش تحقیق این مقاله، تحلیل و پس از تأیید و اعمال نظرات و اصلاحات لازم تمامی صحنه‌های دیگر نیز در تمامی مراحل انجام تحقیق تحلیل شد. لازم به ذکر است بنا به ماهیت کیفی و تفسیری محقق، این پژوهش مدعی ارائه تحقیقی تعمیم‌پذیر نیست.

تحلیل نشانه‌شناختی مستند شاخص

رمزگان استفاده شده در مستند شاخص در مسیر بازنمایی سیره سیاسی امام خمینی در دو سطح کلامی و بصری مورد استفاده قرار گرفته است. لذا پاسخ به این سؤال کلی مستلزم روشن شدن چگونگی استفاده از رمزگان تصویری و رمزگان کلامی است. بنابراین برای پاسخ به سوال اصلی این تحقیق ناگزیریم به تحلیل رمزگان تصویری و رمزگان زبانی، ذیل سوال اصلی پاسخ دهیم و بدین ترتیب به پاسخ سوال اصلی برسیم: برای پاسخ گویی به این سؤال، ۲۲ صحنه از مستند شاخص با استفاده از نشانه‌شناسی پنج رمزگان بارت مورد تحلیل قرار گرفت. *م‌ان‌نی و مطالعات فرهنگی* قابل ذکر است، با توجه به تعریف از سیره سیاسی امام در بخش تعریف مفاهیم این مقاله، به تحلیل نشانه‌شناسی مقوله‌های ذیل تعریف می‌پردازیم.

جمع‌بندی و نتیجه تحلیل‌های نشانه‌شناسی تصویر و متن مستند شاخص چنین است:

- ۱) برخورد امام با آمریکا و اسرائیل در گذر زمان شامل:
✓ رفتار امام خمینی پیش از انقلاب با آمریکا و اسرائیل در قسمت اول تمام گرفتاری‌های ایران ناشی از رفتارهای آمریکا و اسرائیل نشان داده می‌شود «سخنرانی امام ۱۵ سال پیش از انقلاب اسلامی» و امام کلید رفع این گرفتاری را

مبارزه با این دو کشور می‌داند. امام همچنین از امریکا و رئیس‌جمهورش به عنوان منفورترین افراد نزد مردم ایران یاد می‌کند همان‌طور که در صحنه‌های بعد این مبارزه با امریکا نوعی راهبرد استراتژیک نشان داده می‌شود، برای مبارزه با رژیم پهلوی که همچون شاه کلیدی، جهت مبارزه با مظهر استکبار جهانی و دفاع از حقوق سایر ملت‌ها «از جمله مردم فلسطین» است. که در صحنه‌های بعد توضیح داده خواهد شد.

✓ رفتار امام خمینی پس از انقلاب با امریکا و اسرائیل

این مستند یکی از دلایل مخالفت امام با امریکا پس از ورود ایشان به ایران را چپاول شدن ایران در دوره‌های پیش از انقلاب نمایش می‌دهد و اینکه امریکا به خاطر مقاصد صرفاً مادی‌اش با دیگر کشورها رابطه برقرار می‌کرد و دلیل ارتباط با ایران هم همین یک‌طرفه بودن قراردادهای امریکا با ایران بود «به‌طور مثال قرارداد نفتی ایران و امریکا که امام از آن در بهشت زهرا یاد می‌کند». همچنین این رابطه را باعث تقویت جایگاه امریکا در منطقه و به‌طور ضمنی به سود امریکا و به ضرر ایران نشان می‌دهد که نهایتاً باعث تقویت جایگاه نظامی امریکا در منطقه و ضعف ایران می‌شود (قسمت اول).

در ادامه این صحنه قطع رابطه ایران با امریکا «آرزوی مردم ایران» معرفی می‌شود. از دیگر دلایل آرزوی قطع رابطه ایران با امریکا در این مستند مداخله‌های گاه و بیگاه امریکا خصوصاً پس از انقلاب معرفی می‌شود (ارجاع به تهدید به تحریم امریکا علیه ایران در جریان اعدام‌های عوامل رژیم سابق و کسانی که در داخل دست به اسلحه بردند و علیه نظام جمهوری اسلامی ایران اقدام نظامی کردند)

همچنین دفاع امریکا از مخالفان داخلی و خارجی ایران نیز از دلایل استراتژیک مقابله امام با امریکا نشان داده می‌شود (اشاره نمایش صحنه‌های حمایت امریکا از صدام جهت حمله به ایران و همچنین حمایت از بنی‌صدر و تقدیر از وی زمانی که به مسئله شکنجه در زندان‌های ایران پرداخت و یا حمایت‌های امریکا از رژیم اسرائیل در مقابله با مردم فلسطین و تقویت دشمنان استراتژیک ایران از طریق سکوت در مقابل کشتارهای «صبرا و شتیلا» و بمباران مردم لبنان).

همچنین پناه دادن امریکا به محمد رضا پهلوی پس از جریان خروج او از کشور و پیروزی انقلاب ایران به بهانه درمان و عدم استرداد وی به ایران جهت محاکمه و مخالفت با امام و انقلاب مردم. (قسمت اول)

از منظر این مستند امریکا و اسرائیل از نظر ماهوی تفاوتی ندارند بلکه امریکا از جهاتی زیر نظر صهیونیسم و بازیچه این کشور است. (اشاره به نفوذ صهیونیست‌ها در مناصب سیاسی دولت وقت امریکا جهت تصویب قوانین و طرح تهدید علیه ایران در سنای امریکا) (اشاره به طرح یک فرد صهیونیستی جهت تحریم ایران در سنای امریکا و قبول این طرح توسط سنا - صحنه شماره یک - قسمت اول)

امام خمینی رابطه امریکا با ایران را رابطه یک ظالم با یک مظلوم و یک غارتگر با یک غارت شده توصیف می‌کند و از نظر ایشان به طور ضمنی این رابطه به نفع امریکا نشان داده می‌شود نه به نفع ایران. (قسمت اول)

بنابراین توصیف امریکا به «شیطان بزرگ» را ناشی از نقشه‌کشی‌های بی‌شمار امریکا علیه ایران و مردم ایران نشان می‌دهد. (اشاره به صحنه اول و سخنان راوی) و اولین مقابله عملی جوانان انقلابی در تسخیر سفارت امریکا، امام را به تعبیر راوی «به وجد» می‌آورد. و بنابراین آن را لانه جاسوسی می‌نامد که انقلابی بزرگ‌تر از انقلاب ۵۷ است.

در این مستند همچنین هدف امام از تلاش برای بازگرداندن شاه به ایران را رسوا کردن خیانت‌های وی به ایران نشان می‌دهد و همچنین به طور ضمنی به اهداف ضد امریکایی امام در بازگرداندن شاه به ایران پرداخته که دولت امریکا بخاطر رسوا نشدن فعالیت‌هایش علیه ایران و مردم ایران مورد سوال قرار نگیرد.

در ادامه در صحنه دوم کارتر ایران را «تروریست» خطاب می‌کند. که «شرف ایرانیان» را زیر سوال می‌برد. و امام در ادامه صحبت‌هایش به طور ضمنی دولت امریکا را تروریست توصیف می‌کند و دلیل تروریست خطاب کردن ایران توسط کارتر را نشان ضعف امریکا می‌داند. (قسمت اول، ایران و امریکا)

در ماجرای عملیات نظامی امریکا در طیس، این کشور مهاجم معرفی شده و علاوه بر عنایت پروردگار خواندن شکست امریکا در صحرای طیس، دولت مردان این کشور را بی‌اعتقاد به عالم غیب معرفی می‌کند. (نشان از بی‌توجهی دولت مردان امریکا از معنویات)

همچنین امام حساب دولت و ملت امریکا را جدا دانسته و به طور ضمنی مردم این کشور ناآگاه به اعمال دولت مردانشان هستند.

در ادامه امریکا با سخنان راوی، عامل ترور و بمب گذاری در دفتر حزب جمهوری اسلامی معرفی می شود و با پخش سخنان امام، امریکا را کشوری معرفی می کند که به دنبال کسانی است که در آینده ثمر می دهند و همچنین امریکا با اسلام مخالف است (اشاره دعوت امام از گروه های انقلابی برای حضور در صحنه و دام پهن کردن امریکا در تمام ایران) در صحنه شماره دوازده دقیقه ۰۴:۰۱، اولین اقدام عملی ایران با اسرائیل را قطع کامل صدور نفت به اسرائیل و تعطیل شدن سفارت اسرائیل در تهران نشان می دهد از منظر امام، ایران نه تنها نیازی به اسرائیل ندارد، بلکه به هیچ کشوری همانند اسرائیل که در حال مبارزه با دول اسلامی است و با کشور ایران سر دشمنی دارد نیاز ندارد. (نمونه آن قطع رابطه با امریکا و تسخیر سفارت این کشور و قطع رابطه با مصر در جریان قرارداد کمپ دیوید) در قسمت پنجم امام به این نکته اشاره می کند که «اسرائیل واقعی یعنی از نیل تا فرات» در تاریخ ۵ شهریور سال ۱۳۶۲، که به طور ضمنی به مسئله و خطر توسعه طلبی صهیونیست ها در آینده اشاره دارد.

۲) رابطه امام با مردم در مستند شاخص

این مستند در صحنه شماره پانزدهم رفتار امام با مردم را فراتر از قوانین دنیوی می داند (ارجاع به سخنان راوی درباره راز و رمز خواندن رابطه امام و امت و نشان دادن تصاویری که در آن جمعی از جوانان در حضور امام خمینی دستان خود را به سوی آسمان گرفته و در حال گریستن هستند)

در ادامه امام خمینی جوانان ایرانی را بهترین امت تاریخ پس از صدر اسلام معرفی می کند و با توجه به تصاویر همزمان از حضور پرشوق مردم در راهپیمایی ها و همچنین سخنان راوی درباره «تبعیت مردم از اسلام و رهبر و ولی فقیه زمان» این مطلب را بازنمایی می کند که بهترین امت لقب گرفتن از سوی امام بخاطر پیروی مردم و حضور در صحنه شان در حمایت از رهبرشان است. همچنین افراد حاضر در جبهه که همزمان با این خوانش متن نشان داده می شوند را افرادی معرفی می کند که بخاطر این دلدادگی و تبعیت از رهبرشان در

جبهه حضور می‌یابند و در این راه شهید می‌شوند. و این سختی‌ها را به خاطر حتی یک لب‌خند امامشان به جان می‌خرند.

در ادامه (با توجه به سخنان راوی) امام نیز قدردان این توجه مردم است و خدمت به مردم، راهی برای جلب رضایت خدا. این مسئله در مورد مستضعفان و «پابره‌ها» بیشتر توجه امام را جلب می‌کند و امام عاشق خدمت به محرومین و مردم مستضعف است.

همچنین راوی با بیان این نکته که «کوخ نشینان در خلوت و آشکار او (امام) جایگاه ویژه‌ای می‌یابند»، و پس از آن نشان دادن جلسه‌ای خصوصی از جمعی با امام و صحبت‌های امام با آنها در خصوص لزوم خدمت به مستضعفان، به طور ضمنی نشان از این دارد که از نظر امام کسانی باید در مناصب خدمت به مردم باشند که خود از «پابره‌ها» باشند. بنابراین در این مستند کسانی که در آن جلسه خصوصی حضور داشتند و به نصایح امام گوش می‌دادند، خود از مستضعفان بودند.

در ادامه راوی رفتار امام با مردم را به رود توصیف می‌کند و با نمایش صحبت‌های امام در دقیقه ۰۳:۳۴ قسمت هشتم علاوه بر تاکید بر بحث وحدت مردم، رفتار ایشان با مردم را بسیار دلسوزانه بازنمایی می‌کند.

از نظر این مستند، امام صحبت‌های پیچیده سیاسی را با زبان ساده به مردم منتقل می‌نماید تا از این طریق بهتر بتواند منظور خود را با جان مردم عجین کند.

در صحنه شماره شانزدهم، ضمن معرفی شدن «زبان» امام به «ساده» و به دور از تکلف، از کسانی که با الفاظ روشنفکرانه با مردم سخن می‌گویند انتقاد می‌شود و این نحوه سخن گفتن با مردم را برخلاف فرهنگ مردم ایران بازنمایی می‌کند و نشان می‌دهد یکی از دلایل اینکه مردم با جان و دل حرف‌های امام را می‌پذیرند، همین زبان ساده امام بود و کسانی که الفاظ روشنفکرانه را به کار می‌برند نمی‌توانند تأثیر عمیق بر جان مردم داشته باشند. (در ادامه روشنفکران افراد وابسته به غرب و منحرف از اسلام و احکام اسلامی بازنمایی می‌شوند که قصد به انحراف کشاندن مسیر انقلاب را دارند)

راوی در قسمت هشتم صحنه شماره شانزدهم، با بیان اینکه «امام مهربان ملت نه در حرف بلکه در عمل» از حیثیت مردم دفاع کرد، دفاع امام از حیثیت مردم را اقدامی عملی

بازنمایی می‌کند که در آن امام مردم را همانند ناموس خود می‌داند و افشای اسرار مردم را «جایز نمی‌داند». امام با این فتوا کرامت واقعی مردم از منظر اسلام ناب را نشان می‌دهد.

۳) نگاه امام به مسئله فلسطین و لبنان

پیش از انقلاب اسلامی امام همواره در سخنرانی‌هایشان بر لزوم مبارزه با امریکا و اسرائیل تاکید کردند که بخشی از این مبارزات در ۴ آبان ماه سال ۱۳۴۳ در قم، نمونه بارز این مخالفت‌ها است که در آن امام منشأ گرفتاری ملت ایران را اسرائیل و امریکا می‌داند (شرح این بحث در مقوله مبارزه امام با امریکا بیان شد)

پس از انقلاب اسلامی ایران موضع امام درباره اسرائیل، مظلومیت فلسطین را جهان آشکار ساخت. یک قسمت از مستند شاخص به مسئله فلسطین پرداخته که در این بخش بازنمایی آنچه امام به مسئله فلسطین پرداخته شرح داده خواهد شد.

در اولین اقدام عملی ایران در حمایت از فلسطین، علاوه بر قطع صدور نفت به اسرائیل و بستن سفارت آن در تهران، گشایش دفتر فلسطینی در همان نقطه بود. حضور یاسر عرفات در فاصله ۶ روز از این اتفاق در ایران به عنوان نخستین هیئت خارجی و استقبال مردم و امام از ایشان نیز نشان دهنده حمایت‌های امام از فلسطین دارد. این اقدام به طور ضمنی نشان از این واقعیت دارد که از نظر امام اسرائیل نباید به عنوان یک کشور به رسمیت شناخته شود و بدین ترتیب به مردم فلسطین به عنوان یک کشور شناخته شده از سوی ایران هویت داده شد. انتخاب آخرین جمعه ماه مبارک رمضان به عنوان «روز قدس» در این مستند یک استراتژی مهم در حمایت از مردم فلسطین و مبارزه با اسرائیل و امریکا نشان داده می‌شود که امریکا و اسرائیل را در محاصره قرار می‌دهد و موج تازه‌ای از مبارزه منطقه‌ای علیه اسرائیل سازمان داده می‌شود. امام برای تحقق این مسئله بر لزوم حفظ وحدت تمام مسلمانان جهان تاکید می‌کند ابعاد وحدت از منظر امام در مقوله «وحدت از منظر امام» شرح داده خواهد شد.

همچنین در این مستند روز قدس به شاخصی برای شناخت دوست و دشمن معرفی می‌کند.

در سال ۶۲ و پس از حادثه کشتار مردم لبنان به دست اسرائیل، امام ضمن انتقاد از دول عرب منطقه طرح استفاده از سلاح نفت علیه صهیونیست‌ها را مطرح می‌کند. در این مستند ایران اوین گام را در این راستا برداشت اما دول عرب افرادی متحجر و منفعت طلب نشان

داده می‌شوند که برای حمایت از ملت مسلمان هیچ اقدام عملی موثری انجام نمی‌دهند. و به طور ضمنی دول عرب منطقه را مشوق اسرائیل برای جنایت بازنمایی می‌کند.

۴) قانون‌گرایی امام در مستند شاخص

اولین تاکید امام خمینی در همان روزهای ابتدایی پیروزی انقلاب جلوه‌گر می‌شود. در این مستند لزوم اجرا شدن قانون از دغدغه‌های اصلی امام بازنمایی می‌شود (اشاره به قسمت شش، صحنه شماره سیزده) و امام، جمهوری اسلامی را که - خواسته اصلی مردم پیش از انقلاب بود- را شکل قانونی می‌بخشد زیرا رسیدن به اهداف «انقلاب مردم» در بستر عمل به قانون محقق می‌شود.

همچنین امام پیشرفت کشور به سوی ترقی را از نکات اساسی این انقلاب دانسته و آن را در گرو عمل به قانون و قانون‌گرایی می‌داند. همچنین از نظر امام عمل به قانون اساسی، تبعیت از احکام الهی نشان داده می‌شود که در آن قانون، همان قرآن و سنت معرفی می‌شود. این مطلب در قسمت یازدهم این مستند و صحنه شماره بیست و یک نیز بارها تکرار می‌شود و مخالفان تصویب قانون اساسی «منحرفان از اسلام و انقلاب مردم» معرفی می‌شوند که افرادی غرب‌زده‌اند زیرا با اصل پنج قانون اساسی که همان «ولایت رسول الله» است مخالفند.

همچنین زمانی که دولت موقت تصمیم به انحلال مجلس خبرگان بررسی قانون اساسی را داشت، امام به طور ضمنی ایشان را «دیکتاتور» می‌خواند. در ادامه همین صحنه مبارزه امام با دیکتاری، چه قبل از انقلاب و چه بعد از انقلاب، خود نوعی عمل به قانون معرفی می‌شود. (صحنه شماره بیست و دو، قسمت یازدهم)

همان‌طور که در ابتدای قسمت ششم، و سخنرانی امام در ۱۲ بهمن ۵۷ در بهشت زهرا، دلیل قیام مردم علیه رژیم پهلوی غیرقانونی بودن آن رژیم توصیف می‌شود. چون پدیده سلطنت خواندان پهلوی از ابتدا خلاف عقل بوده است.

در این مجموعه برخی گروه‌های سیاسی مختلف در اوایل انقلاب که تفاسیر متفاوتی از واژه آزادی داشتند را نیز نقض‌کنندگان قانون می‌داند که اگر به نص قانون پایبند باشند - همانند مجاهدین خلق - دیگر نیازی به دست به اسلحه شده و به تعبیر راوی «هفت تیرکش» شدن نبود. (اشاره به قسمت دو، صحنه شماره چهار)

در همین صحنه، ملی گراها هم با نقض قانون، و چاپ مطالب اعتراض آمیز در روزنامه‌ها اقدام به انحراف جوانان و مردم از مسیر انقلاب کردند که این نیز خود نوعی بی قانونی بود. از منظر امام خمینی، لزوم حضور در صحنه سیاسی و اجرایی کشور باید منوط به قبول قانون باشد چنانکه در تصویب قانون اساسی نیز این اصل رعایت شد، و کسی که به عنوان مثال در کسوت رئیس جمهور سوگند به قبول قانون اساسی می خورد، در صورت عدم تمکین به قانون و جاهت خود را از دست می دهد (اشاره به قسمت سه، ماجرای عزل بنی صدر)

از نظر امام میزان اکثریت است و نظر شورای نگهبان که آن هم خلاف اسلام نیست. همچنین همه در برابر قانون برابر است، چنانکه امام خود در سخنرانی اش بیان کردند، حتی اگر ولی فقیه هم از قانون پیروی نکند از درجه ولایت می افتد (قسمت یازدهم) همچنین مرز بندی نکردن با دشمنان نیز از موارد عمل به قانون از نظر امام خمینی بازنمایی می شود (چنان چه، مرز بندی نکردن بنی صدر میان خود و دولت خود، و مجاهدین خلق، امام را به واکنش رفتار ضد قانونی بنی صدر واداشت. و تبعات دیگر این قانون شکنی عزل بنی صدر از فرماندهی کل قوا بود که با مخالفت وی با امام در نتیجه مخالفت با ولی فقیه زمان بود که این خود از نظر امام خمینی قانون شکنی بود.

۵) حفظ وحدت کلمه از نگاه امام خمینی

حفظ وحدت از نظر امام خمینی بیش از سایر موارد فوق در این مستند بازنمایی شده، چنانکه اولین نصیحت امام پس از ورود به ایران حفظ وحدت کلمه و دوری از تفرقه در جامعه بود.

امام یکی از اصلی ترین موارد حفظ وحدت در جامعه و پیوند میان صفوف مسلمین را وحدت میان حوزه و دانشگاه می داند. این مطلب در «صحنه شماره نوزده، قسمت ده» به وضوح آشکار می شود که امام تفرقه میان این دو گروه را خطرناک توصیف می کند و این مستند اهمیت آن را از منظر امام خمینی بیشتر از تفرقه میان شیعه و سنی می داند.

نقطه آغازین این اختلافات میان حوزه و دانشگاه با نقد و دفاع از مرحوم دکتر شریعتی آغاز می شود و امام در نطق خود برخی از منبری ها و برخی از دانشگاهیان را در این خصوص «نادان» توصیف می کند.

در ادامه نیز با شهادت شهید مطهری و پیشنهاد امام بر دعوت از «آقای خامنه‌ای» برای پر کردن جای خالی شهید مطهری نشان از این دارد که همان اندازه که پاسخ به شبهات در دانشگاه‌ها مهم است، حضور فعال روحانیون در دانشگاه برای ایجاد پیوند و اتحاد اهمیت بسیار زیادی دارد. (قسمت نهم)

همینطور زمانی که امام به حضور عناصر انقلابی در صحنه (منظور صحنه سیاسی) اشاره می‌کند تا توطئه امریکا برای نشان دادن گزینه‌های خود در پست‌های اجرایی کشور خنثی شود، باز هم امام به اتحاد گروه‌ها در این زمینه اشاره می‌کند.

در ادامه با تشنج آفرینی گروه‌ها پیش از شکل‌گیری سیستم اطلاعاتی، امام مردم را به وحدت در کشور توصیه کرده و از مردم می‌خواهد در یافتن محل اختفای این افراد، به قوه نظمی کشور کمک کنند.

دلیل تعطیل شدن روزنامه‌ها در اوایل انقلاب را توطئه این روزنامه‌ها جهت تجزیه طلبی و تفرقه افکنی بازنمایی می‌کند. در نتیجه مخالفت امام با این روزنامه‌ها بخاطر اختلاف افکنی‌شان در صفوف مسلمین نشان داده می‌شود که این خود رویکرد قاطع و جدی امام را در برخورد با تفرقه افکنان در داخل و لزوم حذف تریبون این تشنج‌آفرینی در جامعه را نشان می‌دهد.

در همین صحنه، مناظره شهید بهشتی با دبیرکل حزب توده نمایش داده می‌شود. (در این مستند بارها شهید بهشتی طلبه «مکتب امام» و حزب توده، به افرادی که در گذشته به ایران و در حال «خائن به انقلاب» نمایش داده شده‌اند). این مناظره هم نشان از این مطلب دارد که به افرادی که پیش از این سابقه تفرقه افکنی در جامعه به مدت طولانی داشته‌اند و به اشتباهاتشان اعتراف نکرده‌اند، از منظر امام نباید اعتماد کرد.

چنانکه امام پس از درگیری‌های مسلحانه مجاهدین خلق، درخواست ملاقات با آنها را به همین خاطر رد کرد. (قسمت نه، سخنرانی امام در ۲۱ اردیبهشت ۱۳۶۰)

امام در تصمیمات بین‌المللی خود نیز از وجود اتحاد داخلی بهره برد، مثال دقیق آن نام‌گذاری روز قدس و درخواست از آحاد ملت ایران برای حضور در این اجتماعات است. بدین ترتیب از منظر امام حفظ وحدت نه فقط در بعد داخلی بلکه در بعد خارجی نیز بسیار حائز اهمیت است.

در این مستند یکی از دلایل بیانیه ۹ اسفند ۵۷ امام در ابراز آشکار عقیده خود در برپایی نظام جمهوری اسلامی ایران، خاتمه دادن به غائله‌هایی بود که در گوشه و کنار ایران به وجود آمده بود که به صورت مخفیانه قصد به انحراف کشیدن ایران از مسیر انقلاب را داشتند.

بنابراین امام از ابزار بیانیه و نامه‌هایی از این دست، جهت افشاسازی توطئه‌ها و همچنین ایجاد وحدت میان آحاد ملت استفاده می‌کند. در این میان از نظر امام خمینی کسانی که با «جمهوری اسلامی» مخالفت می‌کنند به دنبال از میان بردن وحدت میان آحاد جامعه‌اند.

۶) استقلال طلبی امام در مستند شاخص

از دلایل استقلال طلبی امام، بی‌توجهی نظام پهلوی به مردم و وابستگی این کشور به غرب معرفی می‌شود. در این مستند در همین صحنه وضع اقتصادی ایران بسیار اسفناک نمایش داده می‌شود.

از نظر امام، توجه غرب به ایران به خاطر وابستگی آنها به ایران بود چون از منظر امام آنها فقط قصد چپاول و غارت ایران را داشتند.

از نظر امام این وابستگی، ایران را در مقابل قدرت‌های بزرگ به کشوری «زبون» تبدیل کرده بود (قبل از انقلاب اسلامی) و عاملی بود که آنها (خصوصاً آمریکا) ایران را مدام تحقیر کنند.

استقلال طلبی از منظر امام یعنی مبارزه با استکبار در داخل و خارج و بیرون راندن کسانی که متعلق به این آب و خاک نیستند. در تعریف دیگر امام در این مستند از استقلال، تشکر هر مقام از آمریکا نشانه ضعف تعریف می‌شود (با توجه به تشکر محمدرضا پهلوی در سنای آمریکا بابت کمک‌های اقتصادی آمریکا به ایران - ۱۹۶۲)

در واقع یافتن مصداق این کلام، در پاسخ به این سوال از رمزگان کنشی بارت است که «آیا این تحقیر شدن ملت ایران در آینده هم ادامه پیدا می‌کند؟» و پاسخ به این رمزگان پس از تسخیر سفارت آمریکا و کلام کارتر مبنی بر «تحقیر آمریکا توسط ایران» نشان از این مطلب دارد که ایران در این بعد، به استقلال مد نظر امام دست یافته است.

از منظر امام خمینی در شرایط وابستگی یک کشور به بیگانگان نمی‌توان انتظار پیشرفت داشت.

این وابستگی ایران به غرب در دوره شاه، از نظر امام ایران را ۵۰ سال تحقیر کرد. و این خود شاه کلید وحدت در داخل کشور در مسیر مبارزه با شاه شد.

در قسمت چهار امام اصلاح محتوای کتاب‌های درسی را عاملی مهمی برای استقلال یک کشور دانسته و تنها هشت روز پس از پیروزی انقلاب، دستور به تغییر محتوای کتاب‌های درسی می‌دهد.

بنابراین از نظر امام آموزش و پرورش زمینه‌ساز استقلال واقعی کشور است. و امام این تغییر را نه فقط در سطح کتاب‌های دبستان بلکه از نظر ایشان حتی محتوای کتاب‌های دانشگاهی نیز باید تغییر کند.

امام همچنین به مسئله استقلال فرهنگی نیز تاکید بسیار زیادی دارد و نقطه آغاز آن را نیز، دانشگاه می‌داند. چنانچه در جمع دانشگاهیان، بر لزوم آشنایی دانشجویان با مفاخر داخلی به جای مفاخر غربی به عنوان راهی برای کسب استقلال تاکید می‌کند.

امام «داشتن یک امر ناقص» را بهتر از دراز کردن دست به سوی غرب می‌داند برای کسب «امر کامل». در این نگاه امر مزیت نسبی مورد توجه نیست بلکه خودکفایی مد نظر امام است. (مثال خودکفایی گندم از امام در قسمت چهار)

در این مستند امام آگاه به مسائل اقتصادی به تصویر کشیده می‌شود و ارتباط با غرب، وابستگی بازنمایی می‌شود. و نشان می‌دهد از نظر امام این وابستگی به غرب، به تحقق آرمان‌های انقلاب نمی‌انجامد.

راهبرد امام برای تحقق استقلال، تلاش همه جانبه برای انجام شعار «ما می‌توانیم» است. (تولید هر آنچه می‌خواهیم در داخل کشور)

همچنین تسخیر سفارت امریکا در تهران را مظهر استقلال طلبی نشان داده چنانچه در ادامه این اقدام را عاملی می‌داند که ایران توسط آن توانست به تحقیرهای ۵۰ ساله غرب علیه ایران پاسخ دهد.

پیشنهادها

۱) با توجه به نتایج تحقیق، نشانه‌های به کار رفته در این مستند در بعد داخلی نشان دهنده سیره امام خمینی می‌باشند، لذا به مستندسازان رسانه ملی

پیشنهاد می‌شود جهت معرفی جهانی چهره حضرت امام (ره) از نشانه‌هایی استفاده کنند که برای تمام مردم جهان قابل درک باشد.

۲) به پژوهش‌گران اجتماعی پیشنهاد می‌کنیم نمودهای امروزی پیروی از سیره سیاسی امام خمینی و همچنین عدم پیروی از آن را در جامعه مورد کنکاش قرار دهند.

منابع:

- اباذری، یوسف (۱۳۸۰) *رولان بارت، اسطوره و مطالعات فرهنگی*. فصلنامه ارغنون، شماره ۱۸ تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- احمدی، بابک، (۱۳۷۰) *ساختار و تأویل متن*. تهران: نشر مرکز.
- اسدی، محسن (۱۳۹۱) *بازنمایی شهر تهران در مجموعه تلویزیونی پایتخت*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه صدا و سیما، تهران.
- افدرهایدر، پاتریشیا (۱۳۸۹) *درآمدی کوتاه بر فیلم مستند (مترجم: کیهان بهمنی)* تهران: انتشارات افراز.
- امامی، همایون (۱۳۸۷) *فیلم مستند درام و ساختار دراماتیک*. تهران: ساقی.
- بارکر، کریس (۱۳۹۱) *مطالعات فرهنگی؛ نظریه و عملکرد (مهدی فرجی، نفیسه محمدی، مترجمان) تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی*.
- چندلر، دانیل (۱۳۸۶) *مبانی نشانه‌شناسی (مهدی پارسا، مترجم)*. تهران: سوره مهر.
- سجودی، فرزانه (۱۳۸۷) *نشانه‌شناسی کاربردی*. تهران: نشر قصه.
- سروی زرگر، محمد (۱۳۸۷) *بررسی بازنمایی ایران در سینمای هالیوود: نشانه‌شناسی و تحلیل گفتمان انتقادی هفت فیلم مرتبط با ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه صدا و سیما، تهران.
- سیدمن، استیون (۱۳۸۶) *نسبی کردن جامعه‌شناسی: چالش مطالعات فرهنگی*، (جمال محمدی، مترجم). تهران: نشر نی.
- عمید، حسن (۱۳۸۰) *فرهنگ فارسی عمید*. چاپ سی‌ام، تهران: سپهر.

• کوبلی، پیل (۱۳۸۸) *نظریه‌های ارتباطات: مفاهیم انتقادی در مطالعات رسانه‌ای و فرهنگی* (شاهو صبار مترجم)؛ سرویراستار فارسی سعیدرضا عاملی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

• گیرو، پی‌یر (۱۳۸۰) *نشانه‌شناسی*، (مترجم: محمد نبوی) چاپ دوم، تهران: آگه.

• گیل، دیوید، و آدامز، بریجت (۱۳۸۴) *الفبای ارتباطات* (رامین کریمان، مه‌رمان مهاجر، محمد نبوی، مترجمان). تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

• مرینگ، مارگارت (۱۳۸۱) *فیلم‌نامه نویسی؛ آمیزه‌ای از شکل و محتوای فیلم* (داود دانشور، مترجم) تهران: سمت.

• مطهری، مرتضی (۱۳۸۰) *سیری در سیره نبوی*. چاپ بیست و سوم، تهران: صدرا.

• مک کوایل، دنیس (۱۳۸۵) *درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی*. (ترجمه پرویز اجلالی) تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها.

• مهدی‌زاده، محمد (۱۳۸۷) *رسانه‌ها و بازنمایی*. تهران: مرکز مطالعات و توسعه رسانه‌ها.

• مهدی‌زاده، محمد (۱۳۸۹) *نظریه‌های رسانه؛ اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی*، تهران: همشهری.

• هیوارد، سوزان (۱۳۸۱) *مفاهیم کلیدی در مطالعات سینمایی* (فتاح محمدی، مترجم). زنجان: نشر هزاره سوم.

• Hall, Stuart (1997). *The Spectacle of Other, In Cultural Representation and Signifying Practice*, London: Sage Publication.

• Saussure, Ferdinand de (1983) *Course in General Linguistics* (Roy Harris. trans). London: Duckworth.

• Watson, James and Hill, Anne (2006) *Dictionary of Media and Communication Studies*. 7th Edition, Hodder Arnold Publication